

TEORETSKI PROBLEM TRANSFORMACIJE PONAŠANJA*

Vojislav Kovačević, Vladimir Stančić
i Milko Mejovšek

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak
UDK: 376.5

SAŽETAK

Autori pokušavaju na generalnoj razini ukazati na probleme vezane za transformaciju ponašanja. Polaze sa stanovišta da operacionalizacija programiranja socijalnog osposobljavanja osoba s teškoćama socijalne integracije ili transformacija ponašanja mora biti zasnovana na osnovama znanstvenog kriterija rada, te se prema tome ona ne može svesti na umješnost kreiranu iskustveno—deskriptivnim kriterijima.

U skladu s potrebama provođenja transformacije ponašanja poznavanje transformirajućeg sistema smatra se osnovnim zahtjevom, kao i određivanje subjekata s teškoćama socijalne integracije koji spadaju u područje defektologije.

Osnovni pristup u transformaciji ponašanja je strukturni, kojem za određivanje inicijalnog, tranzitivnog i relativno finalnog stanja služe multivarijatne metode i kibernetički model. Naime, postizanje postavljenog cilja u socijalizaciji subjekata omogućeno je upotrebom operatora koji dozvoljavaju transformaciju strukture. Najpodesnije definiranje inicijalnog i finalnog stanja sistema čovjek, u njegovoj transformaciji, omogućeno je s pomoću latentnih dimenzija.

Za potrebe defektološke prakse, s obzirom na strukturno multivarijatne analize, konstatira se da se ne raspolaže s dovoljnim informacijama o bio—psih—socijalnim sistemima kojima se bavi defektologija, a također niti operatorima za transformaciju osoba s teškoćama socijalne integracije. Nadalje, nedovoljne su informacije o teškoćama socijalne integracije, ciljevima koje treba postići u socijalnom ponašanju u skladu s određenim sistemom, kao i o situacijama koje umnogome generiraju pozitivne i negativne efekte transformacije. Također se ističu poteškoće koje postoje kod prikupljanja informacija o sistemima kojima se bavi defektologija, s obzirom na adekvatnost instrumentarija za analizu inicijalnog, tranzitivnog i finalnog stanja sistema. Poteškoće se očituju i u kreiranju odgovarajućih strukturnih modela u transformaciji ponašanja, kao i u kreiranju matematskih modela za evaluaciju transformacije ponašanja kod malih uzoraka i pojedinačnih slučajeva.

1. UVOD

Poznato je da je društveno ponašanje čovjeka podložno stvarnim ili katkada deklarativnim ciljevima mikro i/ili makro grupa kojima pripada, kao i šire društvene zajednice, što se realizira u socijalnim situacijama. Najčešće se ono općenito u di-

hotonoj podjeli, evaluira kao adekvatno ili neadekvatno. Zato, jer ono uvijek ne mora biti usklađeno s postojećim vrijednosnim sistemom, a ni s važećim pravnim regulativima sredine kojoj taj pojedinac pripada. Ukoliko ponašanje nije adekvatno usvojenim normativima te sredine, uobičajeno je, ili da se aktivizira individua s njenim samo-

* Ovaj izvještaj dio je projektnog zadatka Fakulteta za defektologiju u Zagrebu pod naslovom "Teorijske osnove, evaluacija i prijevod rada s osobama sa smetanjama u razvoju", kojemu je voditelj prof. dr V. Kovačević.

regulacijskim sistemom, ili da se aktiviziraju članovi mikro i/ili makro grupe, a i da se aktiviziraju institucionalizirani agensi (pojedinačno ili svi zajedno) kako bi se ono uskladilo prema određenim ciljevima. Usklađivanje neadekvatnog ponašanja s određenim prihvaćenim socijalnim modelima, koji su podložni vremenskim i prostornim obilježjima, odvija se neprestano od čovjekova rođenja do njegove smrti.

Nadalje, poznato je da posebni društveni problemi nastaju kod osoba s neadekvatnim ponašanjem, odnosno kod onih osoba koje ispoljuju socijalno neintegrirano ponašanje. Ukazujući na osobe s neintegriranim socijalnim ponašanjem, istodobno se ističe kako one nisu uključene, ili imaju poteškoća uključivanja u uobičajenu društvenu sredinu, ili ispoljuju neke poteškoće uključivanja u specifična područja društvenih aktivnosti (npr. u školsku, radnu ili druge sredine) (Coleman, 1976). Naročite poteškoće nastaju kada osobe s teškoćama socijalne integracije nisu u stanju s pomoću vlastitih regulativa ili uobičajenih društvenih aktivnosti uključiti se u društvenu sredinu, te tada one mogu izgledati kao posebne individue, koje se u široj društvenoj zajednici mogu izbjegavati i tako mogu dobiti izvjesne atribute (Doll, 1962).

Također je svima poznato da neadekvatna, neintegrirana ponašanja individue treba korigirati, odnosno usmjeriti prema određenim parcijalnim i općim društvenim ciljevima, kako bi se ona mogla socijalno integrirati. Svima su znani, barem na generalnom planu, ciljevi koje treba ostvariti radi socijalne integracije takvih osoba, ali, ipak, svima nisu znani načini i metode odnosno nije im poznata operacionalizacija metoda ostvarivanja postavljenih ciljeva.

Ne ulazeći u raspravljanje o količini informacija s kojima se raspolaže u drugim

stručnim i znanstvenim područjima koja se bave tretmanom i evaluacijom tretmana (Stanford Evaluation Consortium, 1976), treba konstatirati da u području defektologije mi ne raspolažemo s dovoljnom količinom znanstveno koherentnih defektoloških informacija.

Naime, neki se tretman može smatrati efikasnim jedino onda ako dovede do takvih promjena u funkcioniranju strukture tretirane osobe koje minimiziraju vjerojatnoću postojećeg stanja, tj. teškoća socijalne integracije, a maksimiziraju vjerojatnoću socijalne integracije. Vjerojatno se taj opći zahtjev ne može postaviti samo za područje defektološkog tretmana. Vjerojatnoća maksimizacije socijalne integracije je zahtjev koji se postavlja uvijek kada se vrši neka transformacija osobe koju se tretira. Naročito je taj zahtjev važan za defektologiju, jer ona tretira one osobe koje se bez intenzivnijeg angažmana drugih nebi mogle, uz uobičajen tretman, socijalno integrirati.

Zato se u "Završnim razmatranjima" I znanstvenog skupa "Istraživanja na području defektologije" održanog 30. i 31. III 1978. godine naglašava (str. 49, toč. 4): "Konstatirano je nadalje da nisu u dovoljnoj mjeri obrađeni problemi tretmana, tim više, što se zna da problemi individualizacije odgojnih, obrazovnih, odgojno—obrazovnih procesa predstavljaju osnovu za uspješnu socijalnu integraciju osoba s oštećenjima. U vezi s time istraživanja na području evaluacije tretmana osoba s oštećenjima morala bi biti više zastupljena kako bi se mogao procijeniti dosadašnji rad i na osnovu toga dati smjernice za njegovo unapređenje." U tim se zaključcima između ostalih postavljaju i zahtjevi "pronalaženja metodskih rješenja za lakši i bolji pristup problemima malih uzoraka, adekvatnijem pristupu izboru varijabli za istraživanja i tak-

sonomskoj analizi tretiranih problema”.

Naime, osnovni problem u području defektologije kod proučavanja etiologije i tretmana povezan je sa strukturnom analizom promjena malih uzoraka, odnosno sa strukturnom analizom promjena pojedinačnih slučajeva. Mišljenja smo, dok se ti problemi ne riješe, ili dok se ne počnu rješavati, dotle će se, a naročito problemi tretmana, obrađivati na temelju pojedinačnih iskustava dobivenih ne znanstvenim metodama, a najčešće citiranjem neselektirane literature, što u suvremenom tretmanu više šteti nego koristi.

Također je na II znanstvenom skupu “Istraživanja na području defektologije II”, koji je održan 1982. godine (Defektologija, 1983) pod naslovom “Socijalna integracija osoba sa smetnjama u razvoju” predloženo “da mali uzorci i njima prikladne metode budu verificirani kao znanstveni doprinos” (II dio, str. 262).

Prema tome, sadašnji znanstveni skup “Istraživanja na području defektologije III” samo je pokušaj da se realiziraju neki od zahtjeva ranijih skupova, ali i nužnost koja se nameće praktičnom defektološkom radu, jer je nemoguće unaprijediti praksu bez njene evaluacije.

Treba istaći da je danas u svjetskim razmjerima fond znanstvenih informacija ogroman tako da omogućuje savladavanje takvih prepreka koje su ranije bile nesavladive. Tako je postalo mogućim, napretkom tehnike, a na temelju adekvatnih teoretskih generalizacija, odlijepiti se od naše planete i putovati, za sada, u bliža svemirska prostiranja i iz njih promatrati zemlju, a i aktivnosti njenih stanovnika iz udaljenosti koje inače nisu dostupne uobičajenim pomagalicama. Nadalje treba naglasiti da tehničke i prirodne znanosti idu ogromnim koracima naprijed u unapređivanju i tuma-

čenju predmeta koja tretiraju služeći se suvremenim analizama, dok je na području društvenih nauka razvoj pretežno usmjeren na razvijanje teoretskih koncepcija, ali bez dovoljnih aplikacija, a pogotovo bez njihovih znanstvenih verifikacija. Smatramo da naročito razvoj spoznaja na području tretmana ili transformacije ponašanja zaostaje u usporedbi s prirodnim i društvenim znanostima, premda se u ovom području raspolaze s velikim brojem teoretskih koncepcija i relativno nepovezanih informacija. Osim toga, postoje mnoge informacije koje su bazirane na zaključcima teoretičara, a koje se često uzimaju kao konačne istine, kao i mnoštvo teorijskih modela koji se temelje na ustaljenim principima rada (Gurel, 1975). Na svim tim postojećim teoretskim koncepcijama i pojedinačnim informacijama bazirana je praktična djelatnost tretmana, ali se ta praksa ne evaluira adekvatnim metodama. Zato jer se često eksperimentom smatra ono što eksperiment nije i upotrebljavaju se nedovoljno provjereni instrumenti, te se žele stvoriti generalizacije na osnovi primjene metoda za elaboraciju podataka koje to ne dozvoljavaju. Tako se pokušavaju pronaći uzročno–posljedične veze metodama koje zato nisu pogodne, te se najčešće temeljem nepovezanih činjenica nastoje dati generalni zaključci.

Naime, izgleda kao da katkada postoji izvjesna inertnost u ponašanju i u načinu mišljenja istraživača, pa zato ona može egzistirati kao generacijsko pravilo, što je vjerojatno povezano s razvojem društva i pojedinaca, te se tako neopravdano dugo može zadržati isti model ponašanja koji vjerojatno generira opću kognitivnu karakteristiku osoba za određeni društveni period razvoja. Time perzistiraju informacije do kojih se došlo u nekom ranijem vremen-

skom periodu, drugačijim metodama elaboracije podataka, te tako, u sadašnje vrijeme, mogu više štetiti no koristiti, a pogotovo ako se na temelju njih grade teoretske koncepcije. To je još opasnije kada se neproverene informacije prenose iz generacije u generaciju, a ne postoji tendencija njihove provjere, pa oni koji takve informacije prenose, sami postaju generatori inertnosti u sistemu mišljenja i rada.

Treba priznati, naime, da često novine, a naročito novi pristupi postojećem problemu, iziskuju određeni intelektualni napor, pa se najčešće i bez dovoljne analize one odbacuju. Svaka novina, svaki novi pristup ima uvijek pozitivnih i negativnih obilježja. Vjerojatnoća prihvaćanja neke ideje povezana je s procjenom njene pretežne pozitivnosti, odnosno negativnosti u odnosu na ustaljena mišljenja koja se odnose na njen predmet tretiranja, a to iziskuje i određenu njenu provjeru. Vjerojatno se zato mnoge koncepcije, koje u početku nisu bile prihvaćene, nakon dužeg vremenskog perioda prihvaćaju, bilo u potpunosti ili u nekoj modifikaciji.

Defektologija je kao mlado samostalno znanstveno područje prilično nerazvijena, ali s obzirom na praktično djelovanje ima dugu tradiciju. U skladu s time postoji određena historijska uvjetovanost zbog koje se defektologija ponekad svrstava u kategoriju nižeg reda, tj. svodi se samo na praktizam. Tome često doprinose i neki među onima koji se bave defektologijom, te tako svrstavaju tu djelatnost pretežno u okviru institucionaliziranih formi podavanja informacija, odnosno smatraju takvu djelatnost primarnom, a nekada i isključivom. Naprotiv, onaj rad koji se tretira kao odgajateljski, smatra se manje vrijednim, premda on ima osnovni zadatak da odgoji ili preodgoji, odnosno transformira odgajani-

ka prema nekim zamišljenim modelima društvenih aktivnosti.

Ističemo da transformacija ponašanja, općenito govoreći, predstavlja ne samo ogroman izazov nego, barem za sadašnje vrijeme, još uvijek nedovoljno znanstveno istraženo, a u vezi s time i analizirano područje. Zato i ovaj skup treba shvatiti kao pokušaj na kojem će se konfrontirati istraživačka iskustva, prodiskutirati prijedlozi za evaluaciju one djelatnosti koju nazivamo "terapeutske metode", "rehabilitacijske metode", "tretmanske metode", "odgojne metode", odnosno na kojem će se dati prilozima za praćenje promjena u nekom sistemu, a koje nastaju uslijed djelovanja nekih operatora.

Vjerojatno svaka spoznaja o nedovoljnom znanju na nekom području djelatnosti, ali uz nastojanje da se dođe do novih spoznaja, više doprinosi progresu tog područja nego spoznaja, a pogotovo samouvjerenost, o ogromnoj količini znanja. Zato i u okviru ovog izlaganja govorimo o teškoćama koje se javljaju u okviru transformacije ponašanja, odnosno za sada nedovoljno riješenim problemima na ovom području defektološke djelatnosti.

2. PROBLEMI VEZANI UZ PONAŠANJE I BIO-PSIHO-SOCIJALNE STRUKTURE

2.1 Područje defektologije

Ako defektologiju definiramo kao ono znanstveno područje koje se bavi proučavanjem zakonitosti funkcioniranja osoba koje imaju takve teškoće socijalne integracije koje su povezane s trajnim ili relativno trajnim organskim i/ili funkcionalnim oštećenjima određenog stupnja, tada ona ima zadatak da proučava zakonitosti funkcio-

niranja strukturnih promjena tih osoba pod utjecajem specijalno programiranih stimulatora (Kovačević, 1975, 1981a, 1984). Ona također proučava zakonitosti funkcioniranja specijalnih bio—psiho—socijalnih struktura s teškoćama socijalne integracije, s obzirom na moguće razine njihove socijalizacije. Osim toga, ona utvrđuje i opće principe pri definiranju optimalnih modela za transformaciju sistema kojima se bavi defektologija (pri čemu se pod sistemom podrazumijeva pojedinac ili skup homogeniziranih pojedinaca, takson), kao i modaliteta transformacije prema nekom unaprijed određenom cilju, razumljivo, posredstvom programiranih defektoloških operatora. Znači, u okviru se defektologije nužno tretiraju i problemi transformacije ponašanja, kako bi pojedinac (osoba, bio—psiho—socijalna struktura, sistem) postao socijalno integriran. Socijalno integrirano ponašanje, a pogotovo ono koje je socijalno neintegrirano, postaje jednim dijelom i defektološkom problematikom. Razumljivo, defektologija se ne može baviti svim problemima socijalno neintegriranog ponašanja već samo onim koje je posljedica stanja određenog disbalansa bio—psiho—socijalne strukture. Niti svi disbalansi bio—psiho—socijalnih struktura ne spadaju u područje defektologije, već samo one specifične strukture koje su povezane s organskim i/ili funkcionalnim oštećenjima koje, generalno govoreći, uobičajenim društvenim intervencijama ne aktiviraju samoregulative pojedinca, te zbog toga nastaju teškoće u procesu socijalizacije.

2.2 Područje socijalno integriranog ponašanja

Socijalno integrirano ponašanje, kao opće socijalno ponašanje, nije, a pogotovo u

odnosu na njegovu diferencijaciju s obzirom na razne njegove kategorije, dovoljno znanstveno objašnjeno. Nije dovoljno jasno određeno (osim na temelju iskustvene procjene) koje je ponašanje socijalno integrirano, a koje neintegrirano, a pogotovo nisu sasvim jasne, barem za sada, koje su to bazične dimenzije uključene u ona ponašanja koja su procijenjena kao teškoće socijalne integracije. Vjerojatno zato što socijalno integrirano ponašanje nije znanstveno protumačeno kao sistem, kao struktura, već se ono određuje na osnovi sume pojedinačnih fenomena ponašanja. Ono što se naziva socijalno integrirano ili neintegrirano ponašanje može biti kao generalizirana polarnost, na nekoj visokoj razini hijerarhijske ljestvice socijalnih ponašanja, a u manifestacijama ponašanja ono se može očitovati s raznim fenomenima i modalitetima tih fenomena s obzirom na razne situacije. Izolirani fenomeni socijalnog ponašanja tendiraju k beskonačnom broju, ukoliko se ne tretiraju kao povezane varijable.

Ne samo da visoka razina generalizacije socijalnog ponašanja može poprimiti polarna obilježja u obliku integriranog i neintegriranog ponašanja već i u odnosu na pojedine, nazovimo to, separatne socijalne aktivnosti ona mogu isto tako imati polarna obilježja. Ponašanje u školi ili na radnom mjestu mogu imati svojih specifičnosti, te se pojedina osoba ne može procijeniti kao socijalno neintegrirana ukoliko ima samo određenih problema u školskoj ili radnoj aktivnosti, odnosno nije moguće da se na osnovi jednog fenomena ponašanja ili poteškoća u jednom području društvene aktivnosti odrede opće poteškoće socijalne integracije osobe. Iako parcijalne socijalne poteškoće treba nastojati eliminirati, ipak one ne mogu biti opći kriterij

za evaluaciju uspjeha socijalizacije (Kovačević, 1981/b).

Proučavanje različite razine integriranog ponašanja bilo generalne prirode ili u parcijalnim područjima društvenih aktivnosti iziskuje hijerarhijski pristup homogeniziranih ponašanja u obliku subjektivne ili objektivne taksonomije. Postoje subjektivni pokušaji taksonomije u socijalnom ponašanju (razni kriteriji uspješnosti ponašanja u školi, odgojnim ili terapijskim grupama, kriteriji uspješnosti socijalizacije itd.) uključenih u područje psihologije, pedagogije, psihijatrije, defektologije i drugih, ali bez naročitih praktičnih efekata. U nastojanju ispravljanja tih nedostatak pristupa se objektivnim kriterijima formiranja taksona, primjenom raznih matematsko–statističkih taksonomskih metoda. Vjerojatno je za proučavanje homogeniziranog socijalnog ponašanja najadekvatnija neka od hijerarhijskih taksonomskih metoda, premda još uvijek u potpunosti nije riješen problem određivanja broja taksona, s obzirom na kriterije neslučajnog grupiranja. Bez obzira na ove poteškoće, objektivna taksonomija je daleko prihvatljivija, no homogenizacija temeljena na subjektivnim kriterijima.

Taksonomiju socijalnog ponašanja, temeljenu na prostornim i vremenskim obilježjima, nužno je provoditi radi kreiranja modela socijalnih ponašanja, kako bi se određeni sistemi prema njima mogli transformirati. Takva su istraživanja nužna i radi toga jer za sada raspolažemo raznim deklariranim općim ciljevima čija operacionalizacija znanstveno nije provjerena u praktičnoj primjeni, a naročito s obzirom na prostorne i vremenske karakteristike proučavanih sistema. Opći deklarativni zahtjevi, ako nisu konkretizirani, često postaju neostvarivima, i to naročito tada ako se ne modificiraju u skladu sa sistemom koji

se transformira. Ti su opći deklarativni zahtjevi često pojedinačno dani i pojedinačno logički obrađeni, ne vodeći računa da oni moraju predstavljati suprastativnu strukturu onoga što se naziva poželjno, integralno, socijalizirano ponašanje. U skladu s time, deklarativni su pojedinačni ciljevi podložni prostornim i vremenskim obilježjima, pa prema tome i promjenjivi, te ih za naše konkretne prilike treba znanstveno utvrditi.

Budući da u području socijalnog ponašanja nisu riješeni problemi integriranog ponašanja s obzirom na prostorna i vremenska njegova obilježja, teško je odrediti granicu onog ponašanja koje predstavlja teškoće socijalne integracije i spada u područje defektologije. Ne preostaje drugo nego poslužiti se približnim procjenjivanjem kao što je to i inače slučaj u procjeni socijalnog ponašanja. Tako se, vjerojatno, može konstatirati, u koliko neki subjekt prema svojoj aktivnosti odnosno ponašanju ne zadovoljava uobičajenim kriterijima okoline u većini separativnih socijalnih područja, spada u onaj takson socijalnog ponašanja koji se može okarakterizirati s većim teškoćama socijalne integracije.

Naime, čim je veći broj poteškoća koje svojim interakcijama ulaze u sistem čovjek, pa često po intenzitetu i lakših koje proizlaze iz njihovih interakcija, one po kvalitetu mogu biti vrlo izrazite u socijalnoj integraciji. U skladu s time potrebniji je specijaliziraniji proces osposobljavanja takvih osoba radi uspješnije socijalne integracije. Uspješno ili neuspješno socijalno ponašanje nije samo suprotnost na linearnoj skali već su to dva različita polarna kvaliteta. Prema tome, ako je nešto kvalitativno različito, treba primijeniti i kvalitativno različite metode, jer ono što pogoduje nastanku jednog kvaliteta, ne mora biti u su-

protnoj kategoriji pogodno za eliminiranje stanja u drugom kvalitetu. Zato što različiti kvaliteti nisu samo posljedica različitog intenziteta jednog ili drugih agensa, već naročito njihovih drugačijih međusobnih relacija (Kovačević, 1981).

Istraživanjima treba utvrditi koje su to strukture, odnosno taksoni socijalnog ponašanja koji se mogu smatrati onim s teškoćama socijalne integracije, kako bi se mogla provesti adekvatnija transformacija ponašanja njihovih antiteta.

Mogli bi se navoditi različiti simptomi i njihove kategorije, te ih prema nekim iskustveno logičkim kriterijima svrstati u neke sindrome i tako im dati attribute u odnosu na veće ili manje teškoće socijalne integracije. Ti iskustveni logički kriteriji mogu biti neka približna orijentacija, ali ne i konačna taksonomska ili dijagnostička kategorija. Većinom su dijagnostičke kategorije bazirane na teoretskom konceptu koji pojedini autor zastupa, te je zato i neslaganje među stručnjacima uobičajena posljedica kreiranja takvih kategorija.

Bez obzira na neujednačenost kriterija za procjenu stanja ponašanja subjekata u školi, domu, porodici, kao i procjeni pojedinih ili općih karakteristika ličnosti, pa čak i fizičkih oboljenja, praksa se na tim kriterijima i procjenama ne samo provodi nego, prema mišljenju mnogih, i unapređuje. Znači da praksa prema takvim mišljenjima napreduje, a mnogi znanstveni problemi u odnosu na kriterije nisu riješeni, te se prema tome vjerojatno može smatrati da znanost pojedinog područja nazaduje.

Za sada ne raspoložemo s dovoljno znanstvenih informacija da bi precizno odredili ono socijalno ponašanje koje spada u taksonske teškoće socijalne integracije, a isto tako nemamo dovoljno znanstvenih informa-

cija za objašnjenje etiologije određenih vrsta ponašanja. Za sada, samo na temelju nekih logičko—empirijskih kriterija, možemo odrediti što je socijalna integracija uopće i u čemu se sastoje teškoće socijalne integracije.

Ponašanje, aktivnost nekog subjekta rezultat je uzajamnog djelovanja određenog sistema (bio—psiho—socijalne strukture) i socijalne situacije koja provocira sistem na aktivnost. Znači, objašnjenje ponašanja (što je zadatak znanosti) zahtijeva istodobno i objašnjenje sistema čovjek kao i objašnjenje njihove interakcije sa socijalnim situacijama. Budući da se ovdje radi o interakcijama multidimenzionalnih struktura, treba se služiti i multivariatnim strukturnim metodama koje nam adekvatnije i na generalnijem planu mogu te interakcije objasniti. To zato što različita ponašanja mogu nastati uz iste situacije, ali uz interakciju s različitim sistemima, odnosno u interakciji istih sistema s različitim situacijama. Sva ta strukturna istraživanja čekaju buduće istraživače koji mogu na kvalitativno višoj razini rješavati postojeće, ali za sada znanstveno neriješene probleme, premda praksa katkada smatra da ih je kroz razumijevanje umnogome riješila, a naročito primjenom pojedinih teorija, koje su rijetko kada kao teorije bile znanstveno evaluirane. Postoje suvremene metode i tehnička sredstva za analizu nekih problema, ali nema dovoljnog broja adekvatno obrazovanih i motiviranih znanstvenih radnika i praktičara, kao ni materijalnih sredstava da bi se problemi mogli rješavati.

2.3 Područje transformacije ponašanja

Bez obzira na opradanost logičko—iskustvene klasifikacije socijalnog ponašanja, ona se ipak primjenjuje, vjerojatno zato

što se njegovi izolirani ekstremi lakše uoče. Tako je i s ekstremnim neadekvatnim socijalnim ponašanjima, tj. onim koja nisu socijalno prihvatljiva, te se ona nastoje transformirati znanstveno neverficiranim metodama u donekle socijalno prihvatljiva. Efekti takvih metoda, vjerojatno, mogu biti slijedeći:

- 1) osoba s neadekvatnim ponašanjem socijalno se integrira;
- 2) postojeće se poteškoće u ponašanju minimiziraju;
- 3) postojeće teže teškoće socijalne integracije postaju lakše;
- 4) stanje ostaje isto te tako pokušaji transformacije nemaju efekata;
- 5) stanje se pogoršalo, odnosno pokušaji transformacije su imali suprotan efekt, s obzirom na cilj socijalne integracije.

Takvo procjenjivanje efekata transformacije ponašanja nije uobičajeno već se najčešće uspjeh nekog tretmana procjenjuje na temelju pojedinačnih kriterija u dihotomnoj podjeli "uspio" ili "nije uspio".

Za sada nemamo dovoljno adekvatnih istraživanja na području transformacije ponašanja, a naročito onih sistema koji ispoljuju teškoće u socijalnoj integraciji. Njihov tretman proveden je pretežno na osnovi konstatacije o izoliranim crtama njihove ličnosti, a manje na spoznaji interakcije ličnost—situacije (Argyle, Furnham, Graham, 1981), odnosno pravilnije rečeno na integrativnom djelovanju bio—psih—socijalnih struktura u sprezi sa situacijama. Postoje mnogi iskustveni pokazatelji koji se previsoko cijene, a dobiveni su pretežno deskriptivnim metodama. Većinom su razne terapijske metode, pa čak i metodike odgojnog i obrazovnog rada bazirane na deskriptivno—statističkim metodama analize uspjeha, odnosno neuspjeha.

Treba napomenuti da i regularni odgoj-

no—obrazovni sistem provodi transformaciju ponašanja, pogotovo kod tzv. lakših slučajeva teškoća adaptacije na školsku i širu socijalnu sredinu. Koliko se u tim nastojanjima uspijeva, ostaje nepoznanica. Možda su uspjesi i veći no što se to može očekivati, ali to bi trebalo utvrditi. Može se postaviti pitanje u slučaju uspješne socijalizacije učenika: koliko regularni institucionalni odgojno—obrazovni sistem utječe na tu socijalizaciju; koliko uža i koliko šira socijalna okolina subjekata tome doprinosi? Također se može postaviti pitanje da li se ta socijalizacija odvija spontano na osnovi samosazrijevanja, samoodgoja i/ili samoobrazovanja, odnosno koliko tome doprinosi sama struktura ličnosti odgajnika? Premda su to sve nepoznanice, ipak se primjenjuju različite metode za korekciju ponašanja, pa i transformacije ličnosti bazirane na raznim teorijskim koncepcijama (biheviorističkim, psihoanalitičkim, eklektičkim i drugim).

Za svaku ozbiljniju analizu transformacije ponašanja nužno je utvrditi prethodnim istraživanjima kompleksnost socijalnih aktivnosti kao i kompleksnost subjekata i njihovu uzajamnu povezanost. U koliko se želi djelovati na transformiranje neadekvatnih socijalnih aktivnosti u adekvatne, prvenstveno treba utvrditi one bio—psih—socijalne strukture koje optimaliziraju poželjne socijalne aktivnosti, i to na temelju objektivne analiza empirijskih podataka. Poželjno je, prema tome, odrediti skup onih karakteristika koje omeđuju stanje bio—psih—socijalne strukture subjekata. Također je potrebno izabrati i one karakteristike s pomoću kojih se određuju, procjenjuju i registriraju učinci socijalnih aktivnosti subjekta, a na temelju kojih se prema kriterijima društva ocjenjuje njihova socijalizacija, što je osnovni preduvjet da

programiranje socijalnog osposobljavanja ili transformacija ponašanja prestane biti samo umješnost i da se tako postupno zasnjuje na osnovnim znanstvenim kriterijima rada.

Za ostvarivanje tog zahtjeva postoje određene poteškoće jer se ne raspolaže dovoljno prikladnim instrumentarijem za prikupljanje validnih informacija, koje mogu poslužiti utvrđivanju inicijalnog, tranzitivnih i relativno finalnog stanja tretiranih subjekata. Nužno je, nadalje, izraditi sisteme za utvrđivanje kriterija koji će poslužiti procjeni onih socijalnih aktivnosti koje su najadekvatnije obilježjima tretiranog subjekta, tako da njegova aktivnost bude u skladu s postavljenim ciljem. Koliko se tim zahtjevima u sadašnje vrijeme udovoljava, veliko je pitanje, premda se često ističe uspješnost primijenjenih metoda rada.

Postizanje postavljenog cilja u socijalizaciji subjekta omogućeno je upotrebom onih operatora koji dozvoljavaju transformaciju strukture. Budući da je, u pravilu, nemoguće odmah postići željeno finalno stanje, progresivno se u sekvencijama analiziraju efekti, outputi tretiranog subjekta i u koliko se uoče razlike između njih i željenog stanja, ubacuju se novi operatori koji će subjekta u što kraćem vremenskom razdoblju dovesti u finalno stanje (Momirović, 1984).

Najpodesnije definiranje inicijalnog i finalnog stanja sistema čovjek, u njegovoj transformaciji, jest s pomoću latentnih dimenzija. Budući da se latentne dimenzije (faktori različite razine) mogu uzeti za koordinatne osovine koordinatnog sustava, transformacija se može pratiti kao premještanje sistema u tom koordinatnom sustavu. Ti pomaci, premještanje sistema čovjek u koordinatnom sustavu, mogu biti vrlo različiti, i oni ovise ne samo o efikasnosti

operatora nego i o pojedinim latentnim dimenzijama, odnosno o mogućnosti njihove promjene (Momirović, 1984).

Izolirane latentne dimenzije biotičkog polja mogu se relativno malo promijeniti, osim nekada u manifestacijama njihovog fenotipa, što je pod utjecajem razvoja, odnosno strukturnih promjena sistema (maturacije). Načinom ishrane, bio i kemoterapijom, fizičkim aktivnostima, može se, posrednim putem djelovati na izvjesne biološke karakteristike tako da bi se biotička podstruktura donekle mogla transformirati u željenom smjeru.

Neke latentne dimenzije psihičkog polja također su relativno malo promjenljive osim s obzirom na njihovu maturaciju. Izrazito su promjenljive manifestacije, karakteristike, odnosno usmjerenja ponašanja i aktivnosti individue koje su pod utjecajem strukturnih efekata latentnih dimenzija, tj. njihovih relacija odnosno interakcija. Ti se strukturni efekti očituju i u razvoju. Nasuprot tome postoje neke latentne dimenzije psihičkog polja koje je lakše mijenjati. Transformacija izoliranog psihičkog polja moguća je i u slučaju djelovanja na promjenljive njegove dimenzije, kao što su npr. stavovi i vrijednosni sistemi. Ali i u kognitivnom se području može djelovati na iskorištavanje njegovog potencijala u funkcioniranju, tako da se osoba manifestno adekvatnije socijalno ponaša. Znači, vježbom, treningom može se poboljšati socijalno reagiranje, što ne znači podizanje općeg kognitivnog potencijala već kognitivna uspješnost. Osim toga, veća količina posebno organiziranih općih i specifičnih informacija može djelovati na promjenu strukture kognitivnog prostora, što istodobno ne znači podizanje njegovog potencijala. Znači, moguće je, donekle, djelovati i na strukturnu promjenu, ne samo u

psihičkim podstrukturama nego i na cjelokupnu promjenu strukture ličnosti, odnosno na promjenu sistema psihičkih faktora u koordinatnom sustavu. Zato jer se promjenom relacije među faktorima mijenja struktura, premda neki među njima kvantitativno mogu ostati nepromijenjeni. Osim toga, one latentne dimenzije koje nisu podvrgnute transformaciji, imaju i nenulte veze s onim latentnim dimenzijama koje se mijenjaju (Momirović, 1984).

U konkretnom socijalnom polju neke se objektivne činjenice ne mogu uvijek mijenjati, ali se može djelovati na sredinu, a naročito na članove uže i šire sredine da promjene svoje odnose prema tretiranom subjektu. Osim toga, vjerojatno je moguće djelovanjem na sredinu, mijenjati i položaj subjekta u njegovom socijalnom polju.

Sve zastupljene determinante ili svi utvrđeni faktori nemaju u konkretnom latentnom prostoru bio—psih—socijalnog sistema isto značenje u postizanju finalnog njegovog stanja. Nužno je zato, a na temelju prethodnih proučavanja, odrediti one faktore koji značajnije doprinose generiranju planiranog stanja. Zato se zahtijeva u programiranju poznavanje svih relevantnih obilježja sistema koji treba transformirati, kao i precizno definiranje finalnog i tranzitivnih stanja tog sistema, uz posjedovanje instrumentarija za mjerenje njegovih obilježja. Također ono zahtijeva poznavanje i objašnjenje operatora, a i upotrebu adekvatnih matematskih modela za evaluaciju tretmana, jer se, bez navedenog, djeluje kao i do sada.

3. PROBLEMI VEZANI UZ APLIKACIJU TRANSFORMACIJE PONAŠANJA NA SISTEME KOJIMA SE BAVI DEFEKTOLOGIJA

Sistemi kojima se bavi defektologija su

bio—psih—socijalne strukture (subjekt ili homogenizirana skupina subjekata) koje svojim kvalitativnim i kvantitativnim obilježjima ispoljuju teškoće socijalne integracije, kojih se socijalno ponašanje, prema postavljenom cilju, može transformirati u socijalno prihvatljivo, razumljivo, uz primjenu adekvatnih operatora.

Mogućnost uspješne transformacije ponašanja nekog sistema omogućena je spoznajom njegove suštine, jer je tumačenje nekog ponašanja ovisno o spoznaji njegove bio—psih—socijalne strukture koja ga generira u interakciji sa socijalnom situacijom. To zato što socijalne situacije imaju ogroman utjecaj na sve aspekte ponašanja čovjeka (Argyle, Furnham, Graham, 1981). Tumačenje neke strukture pogodnije je i adekvatnije s pomoću njenih bezičnih, latentnih dimenzija, jer se s pomoću manifestnih karakteristika (kojih ima bezbroj) ona ne može spoznati, već se može interpretirati samo neki njezin vrlo uski segment.

U slučaju sistema kojima se bavi defektologija nužna su istraživanja tih posebnih struktura, jer je nemoguće u svrhe njihovih tumačenja koristiti se samo spoznajama dobivenim temeljem izoliranih manifestnih obilježja ili njihovih izoliranih interakcija iz drugih sistema. Time se dobiva samo prividno tumačenje pojavnosti, jer su tako dobivene informacije, premda su rezultat istraživanja, opterećene greškom mjerenja, a često su i previše specifična (Momirović, 1984), tako da se ne mogu primijeniti na sisteme kojima se bavi defektologija. Isto tako, tumačenja tih sistema na osnovi izoliranih latentnih dimenzija dobivenih u drugim sistemima nisu pogodna, premda mogu služiti kao polazna hipoteza u istraživanju, dok stvarni efekti tih dimenzija u sistemima kojima se bavi defektologija ne mogu

imati realno značenje, zbog toga što su te dimenzije s istim nazivom vjerojatno u njima drugačije strukturirane.

Proučavanjem funkcionalnih promjena tih bio—psiho—socijalnih struktura olakšava se utvrđivanje zakonitosti funkcioniranja sistema kojima se bavi defektologija, pa tako i promjene koje nastaju u socijalnom ponašanju. Naime, adekvatnim se transformacijama sistema mogu postići takve funkcionalne promjene struktura koje minimiziraju vjerojatnošću teškoća socijalne integracije, a maksimiziraju vjerojatnošću uspješne socijalizacije. Postizanje takvih efekata transformacijom sistema moguće je pod pretpostavkom utvrđenih zakonitosti koji reguliraju te transformacijske procese. Njih je moguće utvrditi ako postoje razrađeni njihovi matematički modeli. S pomoću takvih modela moguće je izraditi metode za kvantitativnu procjenu tih strukturnih promjena, a u skladu s ciljanim modelom promjena (Momirović, 1984). Znači, osnovni se zadatak sastoji u tome da se na temelju inicijalnog stanja, inicijalne bio—psiho—socijalne strukture koja u raznim situacijama generira razne razine teškoća socijalne integracije, postigne takva njena promjena da socijalna integracija bude optimalna, da bude u skladu s postavljenim modelom konkretnog socijalnog ponašanja.

Tim modelima za transformaciju defektoloških sistema posvećen je čitav ovaj skup, odnosno njegove rasprave, jer je programiranje transformacije ponašanja moguće tretirati i kao sistem za regulaciju i kontrolu nekog probabilističkog procesa kojem su zadane funkcije cilja, dok je operacionalizacija provedena s pomoću nekog matematičko—statističko—informatičkog sustava, barem za sada, nedovoljno razrađena i vrlo se rijetko primjenjuje.

Već su ranije bili istaknuti neki problemi vezani uz transformaciju ponašanja, ali

za potrebe defektološke prakse treba ih sumirati u obliku izvjesnih konstatacija. Tako, za sada, s obzirom na strukturno multivarijatne analize:

I. Nemamo dovoljno informacija o:

1. bio—psiho—socijalnim sistemima kojima se bavi defektologija;
2. teškoćama socijalne integracije;
3. operatorima za transformaciju ponašanja osoba s teškoćama socijalne integracije;
4. ciljevima socijalnog ponašanja u skladu s određenim sistemom;
5. situacijama koje snagom svojeg socijalnog djelovanja mogu biti generatori pozitivnog i negativnog efekta transformacije ponašanja.

II. Postoje poteškoće u:

1. prikupljanju informacija o sistemima kojima se bavi defektologija;
2. primjeni većeg broja odgovarajućih strukturnih modela u transformaciji ponašanja, a naročito kod malih uzoraka i pojedinačnih slučajeva;
3. kreiranju matematskih modela za evaluaciju transformacije ponašanja kod malih uzoraka i pojedinačnih slučajeva.

Što onda imamo, s čime raspoložemo u tumačenju bio—psiho—socijalnih sistema kojima se bavi defektologija i njihovih transformacija?

Na raspolaganju postoji mnoštvo nepovezanih informacija o svemu onome o čemu je ranije pisano. Ali, najbitnije je: postoji "dobra volja", intencija, odnosno motivacija za daljnja istraživanja i upotrebu novih racionalnih metoda u istraživanju. Postoji i svijest o činjenici da se nalazimo na novom početku teoretskih i aplikativnih istraživanja kao i objašnjenja defektoloških sistema.

LITERATURA

1. ARGYLE, M., FURNHAM, A., GRAHAM, J.A., *Social situations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
2. COLEMAN, J.E.: "Recent trends in school integration", in GLASS, G.V. (ed), *Evaluation Studies, Review Anual, Volume 1, 1976*, str. 305–323.
3. DOLL, E.E.: "A Historical Survey of Research and Manegement of Mental Retardation in the United States", in: Trapp, Ph., Himelstein, Ph.: *The Exceptional Child*, Menthuen and Co, London, 1962, str. 21–68.
4. GUREL, L.: "The Human Side of Evaluating Human Services Programs: Problems and Prospects", in: Guttentag, M., Struening, E.: *Handbook of Evaluations Research*, SAGE Publications, London, 1975, str. 11–28.
5. KOVAČEVIĆ, V.: "Neka razmatranja o osnovnim problemima defektologije", *Specijalna škola*, God. 24, 1975, br. 1–2, str. 122–129.
6. KOVAČEVIĆ, V.: "Zdravstveno–zaštitna djelatnost defektologa u specijalnim školama i drugim institucijama", u: Popović (i drugi): *Zdravlje i zdravstvena zaštita*, JUMENA, Zagreb, 1981(a), str. 384–387.
7. KOVAČEVIĆ, V.: *Problemi resocijalizacije maloljetnika s delinkventnim ponašanjem*, Izdavački centar Rijeka i Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1981(b).
8. KOVAČEVIĆ, V.: "Defektologija u sustavu socijalne zaštite", u ŠKRBIĆ (i drugi): *Socijalna zaštita u SRH*, JUMENA, Zagreb, 1984, str. 380–387.
9. MOMIROVIĆ, K.: *Kvantitativne metode za programiranje i kontrolu treninga. Statističke metode 1*, Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
10. The Stanford Evaluation Consortium: "Review Essay: Evaluating the Handbook of Evaluation Research, in: Glass, G.V.: *Evaluation Studies, Review Anual Volume 1, 1976*, str. 195–215.
11. x x x *Istraživanja na području defektologije I*, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978.
12. x x x *Istraživanja na području Defektologije II*, *Defektologija 1–2*, Vol. 18 i 19, 1983.

THEORETICAL PROBLEMS IN BEHAVIORAL TRANSFORMATION

Summary

Authors are trying to imply some problems on the general level tied to behavioral transformation. From their point of virw operationalisation of programing social competence among persons with difficulties in social integration (and behavioral transformation) have to be based on the criterions of scientific work. That is why it can not remain only on the success created through experience – descriptive criterions.

According to the needs of behavioral transformation, knowledge of the transforming system as well as determination of subjects with difficulties in social integration that belong to the field of defectology is an essential request.

The main approach in behavioral transformation is structural. It uses multivariate methods and cybernetical models to determine initial transitive and relatively final state. Accomplishment of set aim in socialisation of subjects is enabled by the use of operators that allow structural transformation.

The most adequate definition of initial and final state of system "man" in its transformation is possible through latent dimensions.

It is stated that regarding structural multivariate analysis for the use of defectological practise there is not enough information about bio—psycho—social systems defectology deals with. There is also lack of operators for behavioral transformation among persons with difficulties in social integration.

Information about difficulties in social integration, aims in social behavior that have to be achieved according to a certain system, as well as about situations that mostly generates positive and negative effects of transformation are not for the time being sufficient.

Some difficulties that exist in collecting information about systems defectology deals with regarding the adequacy of instruments for analysing initial transitive and final state of system are also stressed out.

Difficulties are also manifested in the creation of suitable structure models in behavioral transformation as well as in creating mathematical models for evaluating behavioral transformation on small samples and singular cases.